

פרשת השבוע, בא, תשע"ה
גיליון מס' 11
עורך: אלישי בן-יצחק, עו"ד
עורכת לשונית: עינב פלק

"וגם ערב רב עלה איתם"

עיונים בסוגיית גיור והצטרפות לעם ישראל

יוסי ברכיה*

בימי בית שני אנו מוצאים⁷ שהשליט החשמונאי יוחנן הורקנוס (134–104 לפנה"ס) הותיר לאדומים את הברירה להיות מגורשים, כפי שעשה לעמים אחרים שכבש, או להתגייר. הם בחרו בגיור. היהודי האדומי המפורסם שהגיע למלוכה היה כמובן הורדוס המלך, שהיה דור שלישי לגיור האדומים. הורדוס ראה בעצמו יהודי לכל דבר.⁸ לקראת סוף ימי בית שני מספר יוסף בן מתתיהו⁹ כי התגיירו חלק מממלכת חדייב באזור אשור המקראית. המלכה הלני ובנה מונבז עלו לארץ, הקימו בירושלים ארמונות ואף תרמו לבית המקדש. סיפור הגיור המפורסם ביותר של תקופת ימי הביניים היה של ממלכת הכוזרים, שהתקיימה בין המאה ה-7 והמאה ה-11.¹⁰

הגיור בימינו

סוגיית הגיור הרובצת לפתחנו שונה לחלוטין מזו המוכרת מן ההיסטוריה היהודית, והיא תלויה בשתי עובדות חדשות: הראשונה היא עצמאות יהודית מחודשת לאחר 2,000 שנות גלות. עצם קיומה של מדינה משגשגת הוא אבן שואבת ליהודים רבים בעולם. עובדה שנייה היא שרבים בעם היהודי אינם מקיימים אורח חיים דתי, ואולם הם מרגישים הזדהות לאומית עם העם היהודי, עם מנהגיו ועם מורשתו והזדהות לאומית עם מדינתם. האם עובדות אלו צריכות להשפיע על סוגיית הגיור? לדעתי בוודאי שכן. בישראל חיים כיום כ-300 אלף אזרחים ישראלים, רובם יוצאי ברית המועצות לשעבר, זכאי חוק השבות שאינם יהודים על פי ההלכה אך הם מ"זרע ישראל", היינו בנים, נכדים ובני זוג של יהודים. הם מדברים עברית, משרתים בצבא, מוסרים את חייהם למען הצלת עם ישראל, לומדים במוסדות להשכלה גבוהה, רואים בעצמם חלק אינטגרלי מן החברה הישראלית ומזדהים הזדהות מלאה עם המדינה

בפרשת השבוע מתואר האירוע הדרמטי של יציאת מצרים. את המהומה ששררה במצרים בעת ההיא ניצלו קבוצות עבדים זרים שהסתפחו לבני ישראל ויצאו אף הן ממצרים; "וגם ערב רב עלה איתם...".¹ לכל אורך ההיסטוריה היהודית-הלכתית קיים שיח פנימי, ער ותוסס בשאלה אם לעודד גיור והצטרפות של גרים לישראל אם לאו. מחד גיסא, "אמר רבי אלעזר בן פדת לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות, אלא כדי שיתווספו עליהם גרים", ומאידך גיסא עומדת דרשתו המפורסמת של ר' חלבו, "קשים גרים לישראל כספחת". סוגיית סיפוח עמים ויחידים לעם ישראל התחילה בראשית ההתהוות לעם בארץ מצרים. במקצת מקרי הגיור בעבר ובפולמוס הגיור בימינו ידון מאמר זה.

הגיור – סקירה היסטורית

בתקופת האבות אנו מוצאים שאברהם ושרה גיירו נוכרים רבים וסיפחו אותם למשפחתם המורחבת, ורבים מהם אף נימולו בידי אברהם. הרמב"ם² סבור כי בדרך זו נתקבצו אלפים ורבות לבית אברהם. יש להניח ששבט גדול זה וצאצאיו, שהיה מאוחד בצורה זו או אחרת באמונה באל אחד, המשיך וליווה את האבות עד הירידה למצרים. במצרים כאמור הסתפחו לבני ישראל הערב הרב. שמואל דוד לוצאטו (שד"ל) בפירושו סבור שהסתפחות הערב הרב החלה בשנות השעבוד.³ רש"י⁴ בעקבות מדרש תנחומא סבור כי משה גייר את הערב הרב, ואולם האל ביקר את פעולתו כי גיור זה לא היה על דעתו, ולראיה הגרים הם ששיחתו וחטאו בחטא העגל. גם בתלמוד הבבלי⁵ מובאת דעה כי ערב רב נטמעו בישראל, אך מידותיהם הרעות לא עזבו אותם במשך השנים.⁶

* עו"ד יוסי ברכיה הוא סגן בכיר א לפרקליטת מחוז תל אביב (אזרחי), מוסמך אוניברסיטת בר-אילן למשפטים ומרצה למשפטים בפורומים שונים.

¹ שמות יב לח.

² משנה תורה, הלכות עבודת כוכבים א, ג.

³ שמות ו ב, ד"ה "ויקח עמרם".

⁴ שמות לב ז, ד"ה "שחת עמך".

⁵ בבלי, ביצה לב, ב.

⁶ במדרש מצוינים מספרים על כמותו של הערב הרב שהצטרף לבני ישראל, והם נעים בין מיליון ליותר מ-3.5 מיליון בני אדם (מכילתא

דרכי ישמעאל, פרשת בא, מסכת דפסחא, פרשה יד; וכן שמות, פרשת בא, יב, סימן רט).

⁷ קדמוניות היהודים יג.

⁸ לתפיסה אחרת כלפי האדומי ראו למשל את דברי המלך אנטיגנוס השני, המלך החשמונאי האחרון, שכינה את הורדוס "הדיוט אדומי" (קדמוניות היהודים יד, טו ב). ייתכן שחז"ל עצמם ראו את מעמדם של האדומים כ"עבדים כנענים" (ראו בבלי, בבא בתרא ג, ב; קידושין ע, ב).

⁹ קדמוניות היהודים כ, ב-ה.

¹⁰ "ממלכת הכוזרים" ויקיפדיה. עיינו בערך זה בשאלה אם יהודי אשכנז הם צאצאי הכוזרים ועל מחקרים גנטיים מפתיעים בסוגיה זו.

היהודית, עם סמליה ועם העם היהודי היושב בה. רובם של אנשים אלו לא מקיימים אורח חיים יהודי-דתי וגם לא יעשו זאת; לכל היותר הם יהיו קשורים למסורת ישראל במובן הרחב ביותר, הא ותו לא.

כיצד יש להתייחס לציבור כה גדול בתהליך הגיור? האם נכון במציאות החדשה לעדכן את דיני הגיור? האם יש לקבוע גיור לאומי לצד הגיור ההלכתי בבחינת "עמך עמי" (גיור לאומי) ורק לאחר מכן "אלוקיך – אלוקיך" (גיור הלכתי)?

והזמן דוחק. אם לא נפתור את שאלת מעמדם של בני ציבור כה רחב, צפויה החברה היהודית להתמודד עם בעיות רבות שמעוררים נישואי תערובת.

התנאי "קבלת עול מצוות", שהוא הבסיס לפעולת הגיור, הוא בוודאי הבעייתי ביותר לקהל כה גדול המרוחק ממסורת ישראל. שאר תנאי הגיור – מילה וטבילה לגבר וטבילה לאישה – פשוטים יחסית לביצוע. האם אפשר להקל בסוגיית קבלת עול המצוות בשל צורכי השעה הדוחקים ולהסתפק במציאות הלכתית מושלמת פחות? לדעת רוב הפוסקים הראשונים, קבלת מצוות היא תנאי הכרחי בתהליך הגיור. וכך פסק הטור:¹¹

וכל ענייניו, בין להודיעו המצוות לקבלם, בין המילה ובין הטבילה – צריך שיהיה בג' הכשרים לדון, וביום. ומיהו דוקא לכתחילה, אבל בדיעבד אם מל אותו או טבל בפני שנים ובלילה... הוי גר... חוץ מקבלת המצוות, שמעכבת אם אינו ביום ובשלוש.¹²

ואולם עיון בדברי הרמב"ם מעלה כך:¹³

גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצוות ועונשן ומל וטבל בפני ג' הדיוטות – הרי זה גר... וחוששין לו עד שיתבאר צדקותו; ואפילו חזר ועבד כוכבים ומזלות – הרי הוא כישראל מומר שקידושו קידושין, ומצוה להחזיר אבידתו. מאחר שטבל נעשה כישראל.

עולה כי אפשר להיות ליהודי גם ללא קבלת עול מצוות, והמעשה הקובע את היהדות הוא הטבילה. כך מסביר הרמב"ם מדוע יהדותן של נשות שמשון ושלמה לא בוטלה אף שבהמשך חייהן הן המשיכו לעבוד עבודה זרה.¹⁴ ההסבר המוצע לדברי הרמב"ם אינו נקי מספקות,¹⁵ אך בעקבותיו נשמעו דעות אחדות המקבלות גיור בדיעבד אף בלא קבלת עול מצוות.¹⁶ הדעה המקובלת היא שקבלת עול מצוות היא חלק אינטגרלי מן הגיור, ואולם הפוסקים נחלקו בהיקף קבלת עול המצוות. האם חובה לוודא כי הגר יקבל את המצוות באופן מלא ומוחלט או די בקבלה תאורטית של המצוות? הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל נוקט דרך מקלה:¹⁷

¹¹ טור, יורה דעה, סימן רסח.

¹² הרא"ש, יבמות פרק ד, סימן לא; וראו גם עמדת הרמב"ן המובאת במגיד משנה, הלכות איסורי ביאה יג, ט.

¹³ משנה תורה, הלכות איסורי ביאה יג, יז.

¹⁴ בדרך זו הבין את דברי הרמב"ם גם המגיד-משנה, שכתב "זה פשוט שאין הודעת המצוות מעכב דיעבד" (מגיד משנה, הלכות איסורי ביאה יג, יז); וכן הב"ח ב"ד סימן רסח, אות ז, שכתב "כתב הרמב"ם דכשר אע"פ שלא היתה לשם קבלת מצוות כל עיקר". אם כי הב"ח עצמו סבור שם שקבלת מצוות מעכבת את הגיור.

¹⁵ שכן הרמב"ם מציין במפורש שחלק מתהליך הגיור הוא "ויקבל עליו עול תורה..." (משנה תורה, הלכות איסורי ביאה יג, ד).

¹⁶ ראו דוד בס וישראל רוזן "תוקפו של גיור בדיעבד אם הגר אינו שומר את כל המצוות" תחומין כג 186 (תשס"ג).

¹⁷ בן ציון מאיר חי עוזיאל פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, סימן סה.

"גוי שמל וטבל לשם גרות... אין דורשין ממנו לקיים המצוות, ואף לא צריך שבת דין ידעו שיקיים אותן, דאם לא כן לא יתקבלו גרים בישראל, דמי יערוב שגוי זה יהיה נאמן לכל מצוות התורה... שאין תנאי קיום המצוות מעכב את הגרות אפילו לכתחלה... מותר ומצוה לקבל גרים וגיורות, אעפ"י שידוע לנו שלא יקיימו כל המצוות, משום שסופם יבואו לידי קיומם, ומצווים אנו לפתוח להם פתח כזה. ואם לא יקיימו את המצוות, הם ישאו את עוונם ואנו נקיים".

גישת הרב עוזיאל הצטרפה לדעות מקלות נוספות כגון זו של הרד"צ הופמן,¹⁸ שקבע כבר לפני כמאה שנים כי אין צורך בקבלת מצוות בהליך הגיור, ובמילא אפשר להסתפק בכמה מצוות כלליות – איסור עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, מצוות צדקה ומצוות כיבוד הורים. גישות אלו היו המסד לגישות המקלות בסוגיה. ומה כאשר התברר שהגר לא חשב בלבו בעת קבלת עול המצוות לשמור מצוות, האם נאמר שדברים שבלב אינם דברים? הגישות המקלות סברו שאכן כן. הרב משה פיינשטיין¹⁹ למשל הכשיר על סמך כלל זה גרות של אישה שהתברר כי בעת גיורה התכוונה להמשיך לעשות מלאכה בשביעי ובאחרון של פסח אף שהצהירה כי תקיים את כל מצוות התורה.

ואם ברור בוודאות בעת הגיור שהגר לא ישמור מצוות, מה שמכונה בשפה ההלכתית "אומדנא דמוכח", האם די שנסתפק בהצהרתו על כוונתו לקיים מצוות למרות הסיכוי הקלוש שהוא דובר אמת?

הרב יהודה ברנדס²⁰ סבור שאפשרות זו אינה טובה, והיא מעודדת שקר והונאה עצמית ובכלל חילול השם. לפיכך הוא מציע לנקוט גישה של גיור ל"ישראליות מסורתית", היינו שהגר ילמד במכון הגיור את עיקרי היהדות, את יסודות מסורת ישראל והיסטוריה יהודית, ולאחר מכן יגויר לפי גישות מקלות המסתפקות בהודעת חלק מן המצוות למתגייר.

סיכום

הגישה המקלה לגיור מתחשבת בשינויים שעבר העם היהודי במאות השנים האחרונות ובמעמד המיוחד של אותם גויים מזרע ישראל שהתאקלמו בארץ, ואורח חייהם הוא ישראלי מובהק. זוהי עמדה הלכתית אמיצה המבקשת לשקול שיקולים הלכתיים לצד שיקולים לאומיים. תפיסה זו יכולה לסלול את הדרך להטמעה הלכתית-לאומית של כלל הגרים ולפתור את הבעיה. לשם כך צריכים הרבנים שינקטו דרך זו להיות נכונים להיאבק ברבנים השמרנים-מחמירים. מאבק זה בוודאי לא יהיה קל.²¹

¹⁸ דוד צבי הופמן, שו"ת מלמד להועיל, אבן העזר וחושן משפט, חלק ג,

סימן ג.

¹⁹ אגרות משה י"ד, חלק ג, סימן קח.

²⁰ יהודה ברנדס "פולמוס הגיור המתחדש" אקדמות כא 83-95 (תשס"ח). המאמר דן רבות בפולמוס על ביטול גיורי בית הדין של הרב חיים דרוקמן על ידי בית הדין הגדול בראשות הרב אברהם שרמן.

²¹ מובן שדרך זו אופיינית רק למצב בארץ. בחו"ל יש לנהוג כרגיל בדרכים מחמירות יותר, שכן במצב רגיל קשה מאוד לוותר על קבלת המצוות שהיא-היא מהות הגיור.